

fusnak nem szabad rövidlátónak lennie, hanem ellenkezőleg mindenről tudomást kell szereznie, ami a saját szűkebb vagy tágabb terrénján túl fontos, jellegzetes, föltűnik. Ha valaki, úgy éppen Nagy József hivatott nálunk arra, hogy minél tágabb körből vett érdekes tárgyakat ismertesse meg olvasóközönségünket, mert ő róla el lehet mondani, amit a tavaly elhunyt Troeltschről mondott oly szépen egy méltatója, neki is „falánk szeme van“, mai tudós generációnk legolvasottabb emberei közé tartozik. Az olvasók szempontjából még egy másik nagy előnye van: színesen, érdeklőtlen és lebilincselőn tud írni súlyosabb témákról is; nem tartozik azok közé a szakemberek közé, akik akár rossz szokásból, akár a megfelelő előadó-tehetség hiánya miatt, a legegyszerűbb dolgról is oly körmönfontan írnak, hogy még az is elveszti a bátorságát, aki addig hozzáértőnek vallotta magát. Aki Nagy József vezetésére bízta magát, annak nem kell ilyesmitől tartania.

Ha ez nagy érdem is és egyben jó ajánlólevél, még sokkal nagyobb és fontosabb egy másik: az, hogy a Németországban éppen a legutóbbi évtizedben mind ellenállhatatlanabb erővel előretörő új idealizmus hatja át mind Nagy József saját szép könyvét, mind ezt az egész gyűjteményt. Ebből a szempontból van megválogatva minden szám tartalma és mindenki, aki az *Ember és Természet* bármelyik kötetkijét kezébe veszi, meg lehet győződve róla, hogy mind tudományos, mind világi szempontról a legjobbat kapja.

Elég a legújabb kötet „kísérő szavaiba“ egy pillantást vetnünk, hogy meggyőződhessünk a szerkesztő tudatos eljárásáról: „Bízom benne“, írja itt, „hogy a magyar közönség, mely nem riad vissza a komoly olvasmányoktól, lapról-lapra fokozódó érdeklődéssel fogja olvasni az itt adott fejtegetéseket, melyek a szellem determináló erejét mutatják még ott is, ahol csak materiális tényezők érvényesülését várnók: a gazdasági élet területén.“ Igen, ez az idők jele és főleg nekünk kell fülünket megnyitnunk a tudomány megváltó szavai számára, akik, sajnos, különösen mélyen sülyedtünk ma az önzés, az anyagias pozitíviz-

mus fertőjébe s akiknek még a háború előtti időkből gazdag ugyan, de a szellem jelentőségét csaknem tagadni látszó társadalom- és gazdaságtudományi irodalmunk van.

Mindettől eltekintve, M. Weber itt nyújtott értékezése bevezet újszólván a mi modern európai világunk keletkezése titkaiba. Németországban, mint ezt több évi ottartózkodásom alatt bőven tapasztalhattam, nem is megy művelt emberszámba, ki ezt nem ismerné; hölgytársaságban éppúgy vitatkoztak róla, mint komoly tudóskörökben. Ugyanezt lehet mondani Rieker munkájáról is; tudománnyal foglalkozó ember el sem képzelhető e munka ismerete nélkül. Mindazok, akik nyelvi akadályok miatt hozzá nem férkőzhetnek az eredeti művek szellemi kincseihez, nem lehetnek eléggé hálásak e fordításokért, amelyek ezenkívül a magyar tudományos nyelv kiműveléséhez is sokkal hozzájárulnak. Aki ismeri a német tudományos stílus fejlettségét, de egyben tömörségét, főleg pedig M. Weber mondat szerkesztését és szóhasználatát, az meg tudja beesülni a fordítók (Posch Árpád, illetőleg Vida Sándor) munkáját is.

Aki e tanulmányok íróiról, főleg Riekertről többet akarna olvasni magyar nyelven és az egész korszak gondolkodás-történetét akarja megismerni, annak ismét csak Nagy József ugyane gyűjteményben megjelent, fentebb említett munkáját ajánlhatjuk figyelmébe.

Koszó János.

Forbáth Sándor új versei. (*A hold árnyéka*, 1923.) Tíz esztendeje, a világháború küszöbén, líránkban éppen nem volt „békeidő“. De a nagy csatazajban meglehetősen népes szigete akadt a csendesszavúaknak, inaktívoknak, finomaknak, s néha finomkodóknak. Ezek kedvelték a zenei (Chopin, Schumann, Grieg) asszociációkat, a pasztelszíneket és a selyemtopános, zenélőórás biedermeier hangulatokat. Sorukban jelentkezett Forbáth is, igen szerényen, tizenhét költeménnyel (*Az asszonyok parkja*, 1913.). Verscímei mintegy kivallották szerzőjük karakterét: Pastorale; Schumann; Spleen; Adagio; Serenade; Meseország stb. Kis könyvét mégis kiemelte a rokonnemű bő termésből az

őszintének ható hang. Úgy tetszett, ez a költő valóban ellágyulásra hajló, csekély aktivitású, meleg lélek, s nemcsak úgy magára negélyezi a finomságot. De a kevés versben kevés volt a változat; tizenhét közül tizennégyben alkonyatot vagy éjszakát festett, mindig holdsutással. Még szavai is minduntalan megismétlődtek („Az este... Sötét bíborruhában járt itt”; majd: „Bíborruhában jött az este”; s alább megint: „Bíborruhában járt az este”). Ilyen egyszínűen vázolta a bizonytalan távot is: „Valahol messze, lenn a völgyben” és „Valahol, messze, künn a vizen”. Hanem az *Egyedül* meg a *Serenade* c. darabjaiban valóban jól meg tudta fogni mondani-valóját és a kifejezésben is a nyelv nagy hajlékonyságát mutatta.

Hosszú hallgatás után, csak nemrégiben adott ki — Babits Mihály előszavával — újabb könyvet. (*Játékhajó*, 1922). Erről már jelent meg bírálat ebben a rovatban.

Most pedig az utóbbi két év termését nyújtja három kis ívre terjedő füzetben. Alaphangja változatlan maradt: „Hűs alkonyórán, lágy-csengésű mollenban” szeretne dalt írni, „Oly könnyűt, mint a csipke és az éther”, s a lágy csengés, a hárfahang sokszor valóban sikerül is neki. E részben érezhetően hatása alá került Babits dalszerű költeményeinek, főleg a *Recitativ* idejéből valóknak. A *Hogyha bánt...* következő sora: „Zeng a szél és zúg a nád”, ritmusában erősen ráüt Babits e helyére: „Zeng a nád a tó fölött, zeng a szél a nádon”; s a *Vakok* kompozíciója is aligha független attól a képtől, mit Babits a két városligeti csavargóról rajzolt: „S búsan az egyik mondja: Pajtás, az én életem rossz óhajlás”. Forbáthnál a vakok beszélgetnek: „És szólt az egyik: Drága pajtás, ... Az életem egy nagy sohajtás.”

Néha már némileg keresetté is válik a zeneiségre törekvésben (*Lyra*), s annál féltőbb, hogy másutt meg (pl. a kötetnek címet adó, első versben) egy-egy egészen elhasznált rímpárral kizökken az igen dallamos kezdetből:

Mint titokzatos idegen,
Eltűnik halkan, hidegen.

Isméltései most is akadnak, s ezekkel többnyire együtt jár a rímek

Napkelet.

azonossága is. Egyik versét így kezdi:

Örökkön álmódó falu...
Kis ablakokban zöld zsalu.
Szederfa széles lombja ring,
Színes cserépben rozmaring.

Egy másik falusi képben mindez visszatér, csekély módosulással:

... Csöndben álmódó falu...
— Széru, kamra telten.
Ablakokban zöld zsalu,
Rozmaring a kertben.

Huszonhét verset nyújtó kis könyvben ez eléggé szembeszökő, s a képet kissé matrica-szerűvé teszi. Az utóbbi versben *pendelyes* falióráról olvasunk, ez nyilván a Pendel-Uhr megfelelője, de alig hiszem, hogy népi használata is volna: faluhelyt a pendelyen inget s nem ingát értenek.

A *Rímtelen vers születésnapomon* szépen gördülő anakeoni sorából férfiasabb (mert kevésbé „étheri”) hang szól, mint Forbáth korábbi költeményeiből. Talán ebben az irányban várható egyénibbé és magvasabbá fejlődése.

Viszont hat verset föltétlenül ki-rekesztettem volna a füzetből. Ezek közül a *Hortobágy* című Petőfi-vers üres rekvizitumokkal idézi a „régi puszta” megváltozott képét: „A vén betyár elhallgatott, A gemeskút kiszáradott, A gulya bágyadtan legel” stb. Hasonlóan leleménytelen a Ballassa-óda is: „Csatákban küzdöttél vadúl... Sok női szívet elraboltál...”

De még kellemetlenebbül hatott rám szerelmi lírájának néhány feltűnően gyenge darabja. Az „ismeretlen szókének” ajánlott *Vonaton* mód nélkül elcsépelet meditalás a bájos és talányos vizavin, s ilyen csattanóban tetőzik: „Az élet csak egy állomás.” A *Magának küldöm* s a *Levél* pedig abból az avult hangnemből való, mely Ady diákéveiben járta (Makai Emil s Heltai Jenő hatása alatt), s mely akkor főképp abban kereste az újat, hogy a megszólítást *magává* vagy éppen *kegyeddé* „városiasította”. Ez utóbbi átvándorolt a zsúr- és kabaré-költészetbe, s ma már ott is haldoklik. De Forbáth még erőlteti: „Magának küldöm ezt a verset S a drága szót, hogy „szeretem”. Ez bizony szalón-

dalszöveg. „Nem tagadom, hogy élettemnek Nagy állomása volt kegyed“ (megint állomás!); „Hát Isten önnel, asszonyom!... Budapest, április huszonnegy. — Kezét csókolja: az *Öné.*“ Ez pedig kabaré-chanson, de nem a legkülönbekből való.

Végül a *Nagyúri ajándék* nagyhangú önérzetessége is kirí Forbáth csöndes, rokonszenves beszédéből. „Én vagyok a Költő“ — mondja itt (nagy Kával s ezzel a nem éppen új rimmel: „ezer emberöltő“), s alább meg:

— Nagy tollam hatalma! —
Mindörökké él az,
Akinék a nevét
Én foglalom dalba!

Úgy tetszik, Forbáth téved, mikor ebben a máris hervadt stílusban keresi az örökkévalóságot.

Rédey Tivadar.

Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor. (Moravesik Gyula tanulmánya.) A *Napkelet* olvasói már ismerik magának a szerzőnek összefoglalásából (a tavalyi februári számban) azokat a nemzeti történelmünk szempontjából rendkívül fontos és értékes eredményeket, melyeket Moravesik Gyula a XII. századi bizánci történet és irodalom búvárlása közben Szent László leányának, Piroskának, a később Irene néven szereplő bizánci császárnénak, életéről és működéséről megállapított. Ezeket az eredményeket tárja most a tudományos világ elé a kiváló fiatal bizantinológus „A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei“-ben megjelent dolgozatában.

A kutatás súlypontja annak a megállapítására esik, hogy Irene császárné, kinek halálát a szerző gondos chronologiai összevetések alapján 1134. nyarára teszi, valóban tervezője és megalapítója azoknak a hatalmas egyházszervezeti, népjóléti és építészeti műveknek, melyek a Mindenhatóról (Pantokrator) elnevezett Szt. Antonius-rendi monostorban és avval összefüggésben létesültek. A monostornak 1136. októberben kelt alapítólevele, melyet a boldogult császárné férje, Johannes Komnenos bizánci császár adott ki, formailag ugyan a császárt jelöli meg a monostor alapítójául, de Moravesik ez-

zel szemben joggal hivatkozik egy egykorú vagy nem sokkal későbbi költeményre, mely a monostor alapításának ünnepére készült s annak falába volt bevésve, s melyet a görög synaxarionok (Szentek Élete) aug. 4. datum alatt meg is őriztek: hivatkozik továbbá ugyancsak a synaxarionok aug. 13-i bejegyzésére, mely a boldoggá avatott Irene császárné ünnepével kapcsolatban életrajzát tartalmazza. E két írásmű, melynek hitelessége annál kétségtelenebb, mert szerzői valószínűleg a kolostor szerzetesei közül valók voltak, határozottan Irene császárnét mondja a monostor alapítójának; s ennek az állításnak, helyesen értelmezve, voltaképpen az alapítólevél kifejezései sem mondanak ellent: a császár csak mintegy szentesítette a terveket és befejezte a megkezdett munkát, de ezek valójában a császárné vallásos és jótékony szellemének az emlékét őrzik.

Moravesik dolgozatának másik, igen értékes megállapítása az, hogy a konstantinápolyi „Zeirek Kilise Džami“ nevű négykupolás török mecset kétségtelenül azonosítható az Irene császárné által alapított Pantokrator-monostor három templomával. Bár ez az azonosítás már a középkori zarándokok és utazók leírásai alapján is valószínűvé tehető, mégis a legbiztosabb alapot erre a monostor terjedelmes és minden részletet kimerítő alapítóleveleszolgáltatja, melynek adatairól Moravesik szabatos és biztos magyarázattal kimutatja, hogy mindenben megfelelnek az említett török mecset fekvésének, alaprajzának és berendezésének. Természetes, hogy ez első sorban az építészeti maradványokra vonatkozik: a régi templom dekoratív kincsei a kereszties hadjáratok s a későbbi török hódítás pusztító évtizedeiben javarészt tönkrementek, vagy máshova hurcoltattak (így pl. a lencei Szt. Márk-templomban ma is látható ú. n. Pala d'oro, melynek egyik képe Irene császárnét ábrázolja). Csak újabb tudományos művészettörténeti kutatásoktól várható ezen kérdések minden részletre kiterjedő megvilágítása.

Ez a két alapvető megállapítás az eredménye Moravesik dolgozatának, melynek világos és okszerű gondolatmenete, jól elrendezett bizonyító anyaga a szerző biztos tudományos